

העיון בספר שמות בשנת השמיטה

הרמב"ן – הן בהקדמתו לספר שמות והן בדברי החתימה – אימין את מהות הספר בכנוי "ספר הגאולה". "ונתייחד ספר ואלה שמות" בענין הגלות הראשון... ובגאולה ממנו. "והנה נשלם ספר הגאולה". הגישה הראשונה תופסת את הגאולה רק כאקט של יציאה ושחרור מעבודת מצרים לחומר ובלבנים, אולם הרמב"ן העמיק להדגיש שאף מתן-תורה והקמת המשכן מצטרפים לתהליך הגאולה – "ואז נחשבו גאולים". ומכאן אף השמוש המליצי בפסוק מיחזקאל מ"ד, עם רמיזה למקדש, "ספר הגאולה אשר ד' אלוקי ישראל בא בו, לבני ישראל עם קרובו". בדרך מעין זו הלך אף המהר"ל בגבורות ד' פס"ו. (וראה: שמות – ספר הגאולה, הרב י. יעקבסון, "שנה בשנה" תשכ"ג.)

אמנם העמקה נוספת תעמיד אותנו על הקשר בין שם הספר "שמות" לבין ערכי הגאולה. את הכינויים לחומשי התורה אנו מוצאים בשני מעגלים: במקורות הקדומים בדברי חז"ל – ע"ש תוכן הספרים: ספר הישר, ספר הברית, תורת כהנים, חומש הפקודים, משנה תורה. ואילו במדרשים אחרים מופיעים סימונים טכניים, בראשית, וידבר-במדבר וכו'. (ראה ת"ש בראשית פ"א אות נ"ו. מלואים לפ' שמות עמ' רל"ז. פתיחת הנצי"ב ל'העמק דבר"). והנה במחשבה החסידית הפכו את הענין הטכני למשמעות תוכנית. כך בקריאת "ויקרא" ובדברי "דברים", ואף ב"שמות", זכירת השם, הכרתו והזדהות עמו היא תנאי לגאולה. וראה בחיזוי הר"ם על התורה, ומכאן לשפ"א (תרל"ג, תרל"ז, תרמ"ח, תרנ"ג, תרנ"ז). "פרי-צדיק" ראש פ' שמות וב'אור זרוע לצדיק" עמ' 8, 22, וב'צדקת הצדיק" ס' קפ"ד. "בית יעקב" פ' שמות ס' ג' ו' ד' ח' כ' אף במחשבת "מוסר הקודש": "העצמיות וגאולה מחובט הקבר", "השם העצמי וההתחדשות", (עמ' קל"ז-קל"ט וראה "שנה בשנה" תשכ"א: האדם בהשקפת מוסר הקודש, וראה "שמועות ראייה" פ' שמות תרצ"א. שיחות רצ"י פ' שמות תשכ"ז).

אכן ספר שמות הוא ספר הגאולה, מאחר שהדבקות בשם המקורי, במהות הפנימית היא-היא יסודה של הגאולה.

באופן מפורט תופסים עינינו שמות מקום בחומש שלפנינו הן בראשית הספר והן בסופו, הן במקראות והן בדרשות חז"ל. בפרשת שמות – השבטים, משה, גרשום, והדיון מסביב לשמות האלוקיים, מה שנשנה ונדון אף בפרשת וארא, ובעקבות כל זאת – שפע המקורות שצויינו ב"תורה שלמה" על אותה. ואילו בפרשיות האחרונות, תשא, ויקהל: "דאה קראתי בשם בצלאל בן אורי" וכו'. "דאו קרא ד' בשם בצלאל" וכו'. (שמות ל"א ב' ל"ה ל'). וכך אף בתנחומא ויקהל א': "טוב שם משמו טוב, טוב שמו של בצלאל", ובתנחומא הישן, "לכולם שמות יקרא". (וראה ת"ש פל"ד אות ק"ו. ובשפ"א ויקהל תרמ"ג, תרמ"ט, תרנ"ד. וב'לקוטי שפ"א" 158.) פרט, למושגי שמות אנושיים, מופיעה סוגית העיון בשמות האלוקיים בהרחבה ובעומק

זה שמי לעלם" - להעלים (קדושין ע"א) ולכן מסרין אותו - החכמים לתלמידיהם - פעם בשמיטה. (על הקשר לשבת של השביעית, להתרחקות מקטימלית מהפעילות, מהתנאים המגבילים את הבנת האידאה, ראה שש"ח עמ' 73).

מסורת חז"ל זו מצאה את סימוכיה - לדברי ר' יעקב בעל ה"טור" - בסמיכות שבין "נוקב שם ד' מות יומת" לבין הציון הכפול במימד המקום: סיני ושמיטת הקרקע. וההסבר בדברי בעל הטורים: השמיטה היא ניסיון להתנערות מהזיקה האנושית למקום, לקרקע, ניסיון להתרחק מהפעילות ומהפעולות הגשמיות, לשקוע בעולם האידאות, בעולם השמות "לקרוא שמות לכוכבים". לבנות משכן, שגם אם הוא במקום "הוי השמים ושמי השמים לא יכללון", משמעו - לבנות מכוון שאינו תלוי במקום, בו יוכל כה"ג להגות את השם באותיותיו, ולכן עובר לביתו נאמר: "ראו קרא ד' בשם", האידאה כמקור לפעולה.

פעמיים נזכרת שמיטת קרקעות בתורה, ובשתי הפעמים - בהתייחס לעניני שמות. וגם אם שתי האזכרות-ההזכרות הללו, באות על דרך השלילה, יש בהם בכדי להעיד על העצמה הגלומה בערכי השמות כשהם מתלולים לערכי השמיטה. בשמות כ"ג י"ג: "והשביעית תשמטנה... ששת ימים תעשה מעשיך... וכל אשר אמרתי אליכם תשמרו, ושם אלוהים אחרים לא תזכירו, לא ישמע על פיך". על הקשר בין שמיטה, לשבת והזכרת שם ע"ז, ראה ב"צרוך המור" ובחז"ט פ' משפטים (לעיל עמ' 26). וע"פ דרכנו, דוקא מפני העצמה הרוחנית הצרורה בשביעית (ובמיוחד בשבתה של השביעית הרמוזה בענין - מילתא ורש"י) הזהירה התורה שהכוחות הרוחניים, המתעלים מעל התלות בחומר, לא יופנו לשלילה. "שם אלוהים אחרים לא תזכירו", אזהרה שבחפוש אחר הרוחניות הצרופה - "שמות" - לא ימצאו תחליפים, "לא ישמע על פיך". (וראה במבוא ל"אורות-הקודש", תשכ"ג, עמ' 22 על סדר קשב היחידים.)

בפעם השנייה נזכרת השבתה עבודת האדמה בראש פ' בהר וקודמת לה הוראה בדבר "נוקב שם ד'" ופרט להסבר בעל "הטורים" מופיע כאן איזכור נוסף. ההתעלות הרוחנית צריך לה שתשמר, שתופנה לאפיקים יוצרים-חיוביים. אסור לשחרור מהשעבוד לקרקע שיטיל את האדם לחלל רוחני היולי. "וקלל במלכו ובאלוהיו, ופנה למעלה - ואל אויץ יביט" (ישעי' ח' כ"א-כ"ב). וראה "אורות-הקודש" ח"ב עמ' ת"א).

ספר שמות הוא ספר הגאולה, גם בהתייחס למבנה אהל מועד, כדברי הרמב"ן. וגם אם מסופר בו על בנית המשכן, הרי הקריאה בשם מעידה על האידאה הבסיסית המונחת ביסוד המפעל והפעולה, וסוף ענינה - הגאולה משעבוד לחומר.

העיון והלמוד בספר שמות בשנת השמיטה, הוא ברמת מיוחדת במינה. השמות, האידאות מבהיקות יותר שעה שהפעילות מצטמצמת. החומר שובת, הקריאה בשם מתעדת, ההזדהות עם השם העצמי, המהותי, גוברת, והגאולה מפציעה והולכת.

רב בחימוש שמות. כך בתחילתו - בגילויים למשה, וכך לקראת סופו - בבקשות משה "ואתה אמרת ידעתך בשם" (שמות ל"ג ב') "ואדעך בשם" (שם פסוק י"ז) "ויקרא בשם ד'" (שם פל"ד ה').

חז"ל והראשונים עסקו בענין ומכאן התעמקותו של הרמב"ם בפרשת השמות שהביאתו לאבחנה בדבר מקור השמות בפעולות (מ"ג ח"א פס"א ושם בפרוש אבן-שמואל פרט לשם המפורש שאין לו יחס לפעילות. ואילו ב"חכמת הקודש" ח"א עמ' ק"ט נאמר: "השמות הם היחוסים, שכל יש מתיחס על פיהם לאור אין סוף. והם-הם [השמות] המקיימים את הכל וקוראים את הכל להויה". וכן בשיחות רצ"י פ' שמות תשכ"ז "אנשי מחקר במדע הלשון מבחינים בין שמות ופעלים, אבל אין זה מתחיל מהפעולות אלא מהפעול. יש דבר שקיים ומתגלה בפעולות". ובהקדמת אבן-שמואל לתורת התארים בשיטתו של הרמב"ם (מ"ג ע"ג עם פרוש אבן-שמואל חלק ראשון כרך ב) "האידאליזם והמטארליזם בפלוסופיה החדשה אינם בעצם אלא בחינות נגדיות בתארי היש".

התפיסה הרוחנית את ההויה רואה את נקודת המוצא בשם, באידאה, וממנה משתלשלות הפעולות וכך גם ב"ג המדות (מ"ג ח"א פ"ד, וראה ת"רש שמות ל"ד אות נ"ה-נ"ו ובמלואים). ואילו הגישה החמרנית תופסת את הפעולה, המעשה הגשמי, כבטוי הראשוני ליש, ובתהליך התפתחותו צמחה תורת האידאות ועולם השמות והמושגים העיוניים.

[מכאן העמקה בדברי המדרש בשמ"ד א' ג' על היחס בין שמות הכוכבים כבטוי לרוחני לבין שמות שבטי-ישראל, וכן בתנחומא פ' וזרא פ' ח', "הקב"ה קרא שמו למשה שנאמר, ראה נתתי אלהים לפרעה". בשני המקרים, ביחס לד' וביחס למשה, השם הוא האידאה הבסיסית, הראשונית וממנו נגזרו הפעולות. (ראה "אור החיים" שמות ב' ג' וב"אור יקר" על אה"ח: כי אמרה - בעבר טרם שקראה שמו אבל כאן כתיב ותאמר, לשון הויה. אמנם ראה "דברי אליהו, קול אליהו", לגר"א פ' ויצא: ותקרא שמו ראובן. ובש"ל: כי פועל משה בעברית, משם משה נגזר.)

להבין את השמות כמקור לפעולות משמע להתנער מכבלי המקום שהוא המצע לפעולות הגשמיות. מכאן הסבר לתופעה שעניני השמות הקדושים בתורה מופיעים ביחס לקדושת מקום. כך בגילוי בסנה "כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא" ובשאלת משה: "מה שמך" (שמות ג' ה', ג'). כך בגילוי שבנקרת הצור "הנה מקום אתך" (שמות ל"ג ב' וברשת חז"ל: הוא מקומו של עולם, תנחומא, רש"י, ועי' ת"ש ומ"ג ח"א פ"ח) ובהבטחה "וקראתי בשם ד' לפניך". וכן בהוראה - "ונוקב שם ד' מות יומת" (ויקרא כ"ד ט"ז) ובסמיכות לציון "בהר סיני". (ראה בעל הטורים ויקרא כ"ה א'. לעיל עמ' 73.)

קדושת מקום, סוף ענינה, הנסיון להתעלות מעל מגבלות המקום (המסורו הדברים "בשבתה של ירושלים" פ"ב; לעיל פ' השלח) ולכן נולדה ההצמדה המקראית בין שמות הבורא ומעלות המקום, מכאן אף הזכרת השם בעבודת המקדש.